

իւրաքանչիւրը քառասունըջորս կիսաբոլոր նստարաններ ունէին , և 25,000 հանդիսական կ'առնէին . աս աստիճաններէն քիչ մը հեռու ու աւելի բարձր երկու աստիճաններ ալ կային , ուր որ կանայք կը նստէին : Ա՛րսէն թէ ամփիթէատրոնին մէջ ինչուան հարիւր հազար հանդիսական կը սղմի եղեր , բայց աս բանս յայտնի չափազանցութիւն կ'երևնայ . սակայն թէ որ կէսն ալ առնէր՝ դարձեալ զարմանալի բան է :

Ի՞նչ մեծագործ և հսկայաձև ամփիթէատրոնը շինելու համար յիսուն միլիոն ֆռանք գնացեր է . որ որչափ հրուովմայեցւոց մեծագործութեան նշան եղաւ՝ նոյնչափ ալ իրենց անգթութեանը , որ ասանկ անգութ տեսարաններ շատցնելով՝ Յունաց թատրոնական խաղարկութիւնները չճաղկեցուցին :

Արկէսին մէջ կը մտնէին երկու տեսակ սուսերամարտիկներ . մէկ մը անոնք՝ որոնց բռնի սորվեցնել կուտային նոյն արուեստը , մէկ մըն ալ անոնք՝ որ իրենց յօժարութեամբը կը մտնէին : Ի՞նչ սուսերամարտիկներէն շատերը գերիներ , բանտարկեալներ , ապստամբներ էին , որոնք յաղթական կամարներ և ուրիշ շէնքեր շինելու ծառայեցնելէն ետեւ՝ կը ծախէին , ու հասարակաց ահաւոր խաղերուն կը պահէին : Բայց շատ անգամ նաև ազատ քաղաքացիք , իշխանաւորք և ուրիշ երևելի անձինք ալ ընդունայն փառասիրութենէ մը շարժած կամ պսակ առնելու մտքով՝ նոյն խաղերուն մէջ կը մտնէին ու կեանքերնին կը կորսնցընէին . ինչուան երբեմն նաև կանայք ու գաճաճ մարդիկ կրկէս կը մտնէին : Արթոր սուսերամարտիկներէն մէկը վիրաւորուէր , զէնքերը մէկգի կը նետէր , ու կրկէսին մէկ կողմը գալով ժողովրդեան կ'աղաչէր որ զինքը ազատեն : Եւ որ կտրուածութեամբ պատերազմեր էր , ժողովուրդը զինքը կը խալըսէր , իսկ թէ որ թուլութեամբ պատերազմեր էր , կամ թէ ժողովուրդը իրեն կողմը չըլլար , ան ատեն հանդիսականք բութ մատերնին կը ծռէին ու խեղճ գերին մորթել

կուտային , ասով անհամար մարդ ջարդուած է հրովմայ ամփիթէատրոնին մէջ : Արթեմն մարդկանց տեղ գազաններ կը կռուեցընէին , և աս բանիս համար ալ անթիւ գազաններ ջարդած են : Արթոր Տիտոս առջի անգամ աս ամփիթէատրոնը բացաւ՝ 500 հազար կենդանի ժողովել տուած էր , նապաստակէն սկսեալ ինչուան առիւծ , վագր , փիղ . ասոնք մէկ օրուան մէջ իրարու հետ կռուեցընել տալով՝ ամէնն ալ մեռան , ու կրկէսը արիւնջուայ եղաւ : Բայց նոյն միջոցին գազաններուն կատաղութենէն աւելի էր ժողովրդեան վայրենութիւնը , որուն ձայնը գազաններուն ձայնը կը խափանէր , և ան սոսկալի տեսարանով կը զուարճանար : Արթեմն գազաններուն հետ գերիներ ալ կը խառնէին . նաև շատ մարտիրոսներ նոյն կրկէսին մէջ իրենց արիւնք թափեցին , ինչպէս սուրբն Իգնատիոս Իստուածազգեաց հայրապետը :

Հիմա աս կրկէսին մէջ տեղը մեծ խորան մը շինած , վրան ալ խաչ մը տնկած է . կրկէսին չորս բոլորտիքն ալ տանըջորս հատ պզտի խորաններ կան : Ինոնք Լենեդիկտոս ԺԴ պապը շինել տուաւ , և ջանաց որ աս մեծ աւերակը որչափ կարելի է անարատ պահուի : Արթի պապերն ալ շատ ծախք ըրած են որ աս հիանալի շէնքը չկործանի . ու հոս հանդիսով կը կատարեն ճանապարհի խաչի ըսուած քերմեռանդութիւնը :

ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ

Վանի մը օրինակ արեւելեայց պերճաւիտներուն :

Թիւ որ ամէն բան չափ պիտի ունենայ , պէտք է մեծագործութիւնն ալ ունենայ , բայց ինչպէս որ չափը գտնելը դժուար է , մեծագործութեան ալ շուայլութիւն փոխուիլը շատ դիւրին է պատմութեանց մէջ կը յիշատակուի ասանկ շուայլութեանց կամ պերճու

Թեանց օրինակներ, որոնց մէջ մարդկան ընդունայնութիւնը և բնութեան հարստութիւնը կրնան դիտուիլ հաւասար. ինչպէս յետագայ օրինակներու մէջ:

Սելճիւզեան Սէլէք սուլթանին հարսանեաց ատեն՝ որ եղաւ Պաղատտի մէջ 1087^{էն}, միայն 70,000 միլիոն լիւրէ չափար ծախուած է: Եւ Սոյն ցեղէն սուլթան Սէհէմէտ՝ 1154^{էն} իրեն պաշտօնատէրներուն մէկուն գլուխը կտրել տուաւ. որուն քով ուրիշ ժառանգութիւններէն զատ գտնուեցաւ 13,000 մետաքսէ ծիրանի զգեստ:

Խամիատեան Սալիտ խալիֆան, 711^{էն} շինել տուաւ Սամասկոսի մէջ մեծագործ մզկիթ մը, 40 միլիոն ֆրանքի ծախքով. մէջը 600 ոսկի կանթեղ կախուած էր, և շղթաներն ալ նոյնպէս ձոյլ ոսկի էին: Եւ որ յաջորդներէն մէկը վերցընելով ոսկի կանթեղները ու շղթաները, անոնց տեղը երկրէ շինել տուաւ. ջրլայ թէ, ըսաւ, ալօթողները իսկեքերնին անոնց աղուութեանը տան՝ ու աղօթքներուն ու շաղրութիւն չկարենան ընել:

Երբոր Օոյի կայսրուհին 917^{էն} դեսպան զրկեց՝ Բպասեան Սոգթաւ դիտ խալիֆային, նոյն ատենը անոր պալատականաց թիւն էր 160,000 հոգի, որոնցմէ 40,000 ճերմակ ներքինի կար՝ 30,000 սև ներքինի. ամէնքն ալ շքեղ փառաւոր հագուած, իւրաքանչիւրն ալ պալատին մէջ մէյմէկ ծառայութեան հետ էին: Տիգրիս գետին եզերքը ծածկուած էր զարդարուն նաւակներով, պալատին դուրսը 12,000 մեծագին գորգերով: Բայելութեան մեծ գաւթին մէջ տնկուած կար մէկ մեծ ձոյլ ոսկիէ ծառ մը, որ 18^ւ ճիւղ կը բաժնուէր, որոնց վրայ կային բազմութիւն արհեստական թռչուններու, այնպիսի զարմանալի ճարտարութեամբ շինուած՝ որոնց երգը բուն թռչունի ձայնին կը նմանէր:

Ի Էնկիթիմուր որ տիրեց բոլոր Բսիոյ՝ ինչուան Չինու սահմանագլուխը, երբոր 1402^{էն} սուլթան Պայսաղի

տին ալ յաղթեց, վաթսուն տարուան դարձաւ Սմրդանտ իրեն աթուանիստ քաղաքը, որ հանգչի պատերազմներուն աշխատութենէն. միանգամայն պատրաստութիւն ընէ Չինու երկիրը արշաւելու: Եւ հանգչի մը ըրաւ իր եղբորը տղուն հարսնիքին. ամէն էմիրներ ու շէյխեր և Ղինկիզխանի ցեղէն եղողներն հրաւիրուած էին. երկու ամիսի չափ Ի Էնկիթիմուր մէկդի թողուց տէրութեան կառավարութիւնը. պարտէզի մը մէջ շինել տուաւ պալատ մը մարմարիոն քարէ՝ ասորի ճարտարապետութեամբ, որուն ներսի դին միւսիոնով զարդարուած էր, դրսի դին ալ յախճապակիով. և չորս կողմն ալ զանազան աղբիւրներ ու շատրուաններ կային ամէն կողմէն պղպջալով, որով այն տեղը կենդանի դրախտ մը կը ձևացընէին: Եւ յնպիսի հարկիք մը եղաւ հոն որուն մէջ բան չէր պակսեր կ'ըսեն, ինչ բանի որ մարդ կրնար փափաքիլ: Հոն ժողովուած էին կուսակալներ, զօրավարներ՝ և անթիւ բազմութիւն ժողովրդեան ու գեսպաններ, ինչպէս Չինաց, Հընդկաց, Սուսաց, Յունաստանի, Լագիպտացուց և բոլոր Բսիայի. Լարոպացուց մէ ալ հրաւիրուած էր Սպանիայինը: Եւ անթիւ բազմութեան համար մեծ պարտէզի մը մէջ հովանոցներ շինեցին, ու վարագոյրներ կախեցին, որոնց չուանները մետաքսէ էին. և գորգերը՝ որոնց վրայ հանդիսականք կը նստէին, բոլոր մետաքս ոսկեթել, վրանները թաւիչէ, յատակը բոլոր ապանոս ու փղոսկր:

Իսկ թագաւորին կեցած տեղը՝ ամբողջ 100 վարագուրէ կազմուած էր, ասոնք ամէնքն ալ ոսկեթել էին, և անգին քարերով ու ադամանդներով զարդարուած՝ և ազնիւ մետաքսով բանուած. վարագոյրներն ալ արծաթի ոսկեզօծ սիւներու վրայ հաստատուած էին: Եւ կողմը խանութներ կային՝ որոնց մէջ կը ծախուէին արհեստի ու զարդուց վաճառքներ, մետաղներ, մարգրիտներ ու պատուական քարեր, որով բոլոր պարտէզը արեգական պէս կը վառվռէր: Հարիւր թէստրոն կար

զարդարուած պարսիկ գորգերով, ուր տեղ ժողովուրդը կը զուարճանար խաղերու տեսարաններով : Ըն խաղացողներէն ոմանք վրանին սակաւագիւտ կենդանեաց մորթեր աւած էին, ինչ պէս յովազի, վազրի, փղի, և այլն . ու մանք ալ՝ հրեշտակի, վհուկի, և ուրիշ ասոնց նման կերպարանքներ առած . սա կայն ամենէն աւելի ճոխ էր սեղանին պերճութիւնը, որուն բոլոր սպասն ալ ոսկիէ էր : Բնակելիներն էին ծաղկահոտ գինի, ազնիւ օշարակ ու օղի . անոնց համեմատ զանազան համադամ կերակուրներ, դաշտին երեսը ծածկուած էր սեղանով, որ անարգել կրնար վայելել ուզողը :

Երբ ատենը թագաւորը հրաման հանեց որ ամէն վէճ՝ ու դատաստան արգելուի աս ուրախութեան ժամանակը . հարուստը չյանդգնի իշխանութիւն բանեցնելու աղքատաց վրայ, կամ զօրաւորը տկարին . ոչ ոք կարող ըլլայ հաշիւ պահանջել մէկալէն : Հարսնիքը լմննալէն վերջը, հարսնքուրերը ու բոլոր տէրութեան մեծամեծները՝ եօթն անգամ հարսին ու փեսին վրայ աղամանդ, մարգարիտ ու յակինթ քարեր սփռեցին : — Իսկ անհամար բազմութիւնն կանթեղներու ու ջահերու կը ձևացնէին մէկ պայծառ օր մը, քիչ շերտան խաւարը փարատելով : Հանդէսը լմննալէն վերջը, ինքնակալը հրամայեց որ ամէնքը իրենց տեղերնին դառնան, ու իրենց բաներուն գործքերուն հետ ըլլան : Ինքն ալ իր բնակութիւնը դառնալով, սկսաւ տէրութեան կառավարութիւնը նորէն ձեռք առնել :

Պահմազ ¹⁾ ուրին ալ իր աշխարհակալութեան ատեն անբաւ անգին գանձեր ժողովեց, որոնց մէջ շատ նշանաւոր է հնդկաստանէն առած դահն, որ 10 ոտք բարձրութիւն ունէր, 6 ոտք լայնութիւն, 8 սիւնակով որ բոլոր աղամանդներով և մարգարտով հագուցած էր, նստարանն ալ զմրիտով և յակինթով բանած . վրան երկու սիրամարգ կար, որոնց բնական գոյներն ձևացուցած էր նոյն գունով անգին քարերով,

տտան փետուրներուն ծայրերէն ալ մէկմէկ մեծ զմրուխտներ կախուած էին : Ուրիշ վեց գահ ալ ունէր ասկէ քիչ պակաս ծանրադին . նոյնպէս էին վրաններն ալ, ոսկեթել և մարգարտով ու գոհարներով բանած :

Հին պատմութեանց մէջ կը յիշուին ասոնցմէ աւելի պերճ կամ շուայլ կամ հարուստ մարդիկ, և մեծագործ շինուածք . բայց ամենէն հարուստն էին Բաբելոնի մէջ Փերուի գանձերն . արեգական տաճարն բոլոր ոսկի թիթեղներով պատած էր, վրան ալ քարեր հագուցած . ոսկեջուր թափող աղբիւրներ և ոսկեծաղիկ ծառեր կային մէջը . իսկ արեգական պատկերին պայծառութիւնը նայողին աչքը կ'առնէր : Քուզքոյի պարտէզին մէջ ալ ոսկեղէն ծառեր ու ծաղկերներ, անասուններ ու գործիքներ կային . քաղքին Ընթապալիփա թագաւորը խոտապառ Փիցառոյ Սարանիացի զօրավարին որ կեանքը խալըսցնելու համար՝ իրեն ոսկիէ ամաններ տայ որչափ կ'առնէր սենեակն ուր որ կեցեր էին, կամ ուրիշներուն ըսածին նայելով՝ բոլոր պալատին սրահը լեցնէր ոսկեղէնով ինչուան ուր որ մարդու մը ձեռք հասնի . բայց Փիցառոյ յանձն չառաւ, և քաղաքը աւարի տալով՝ ալ աւելի ոսկի գտաւ :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՔԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հողային ածուխներ :

ԹԻԳԵՏ և ուրիշ անգամ օրագրիս մէջ հանքային ածուխի վրայ տեղեկութիւն տուեր ենք¹, բայց ասնիւթս տընտեսութեան մէջ օրէ օր աւելի օգտակար ըլլալուն համար, անոր հողային տեսակներուն վրայ ալ կ'ուզենք խօսիլ, որ իրեք գլխաւոր տեսակ ունի .

¹ Հատ . Գ . 258 : Ե . 112 :